

**სამჭედლოს სოციალურ-რელიგიური ასპექტები
აფხაზურ-ქართულ მითო-რიტუალურ სისტემაში**

**Exploring the Socio-Religious Significance of the Forge
in the Myth-Ritual System of Abkhazian-Georgian Culture**

ეთერ ინსკირველი

კავკასიის უნივერსიტეტი
საქართველო, თბილისი

Eter Intskirveli

Caucasus University
Georgia, Tbilisi

ABSTRACT

The exploration of South Caucasus culture, specifically the region of Kolkheti, remains a pertinent issue in Georgian scientific research. Throughout the centuries, cultural coexistence has been primarily expressed and reflected in various aspects such as the language used in worship services, folk traditions, and rituals. However, following the „Abkhazia war“ in the late 20th century, the Georgian-Abkhazian relationship was severed not only politically but also culturally, scientifically, and socially.

This study aims at elucidating the historical and cultural foundations of the Georgian-Abkhazian relationship by examining the metallurgy and forge mythology. By analyzing folklore and ethnographic materials from the late 19th and early 20th centuries, a combination of typological analysis and the historical-comparative method is employed.

The research unveils the socio-religious aspects and significance of the forge in the daily lives of the people, particularly from the Bronze Age and into the Iron Age. Both Georgian, specifically Megrelian, and Abkhaz traditions feature a distinctive ritual performed in the forge on New Year’s Eve, accompanied by prayers and sacrifices. While this tradition has disappeared in Megrelian culture, in Abkhazia it not only persists but has been officially recognized as a holiday since 1994, remaining a beloved folk tradition. In Abkhazia, the forge prayer ritual is known as „Azhiranikha“ and is regarded as „the day of creation of the world“.

This article explores the reasons behind the association of the blacksmith cult with cosmogonic myths, delving into the complete myth-ritual complex surrounding the blacksmith cult and highlighting both similarities and differences within the Colchis culture. Through typological analysis, the study investigates cosmogonic beliefs and rituals associated with the deity and cultural hero of blacksmithing.

Additionally, it addresses the blacksmith as a sacral, central figure in the religious and social fabric, positioned at the heart of the fire, as well as turning blacksmithing tools into cults. The research also emphasizes the role of the blacksmith as a religious-social center. While the traditions related to blacksmithing in the Kolkheti plain likely originated during the same period, the Abkhazian ethnological-folklore materials reveal a more archaic layer compared to the Megrelian sources, which exhibit Christianized elements, such as the deity's name and the nature of the ritual offerings.

საკვანძო სიტყვები: ქართულ-აფხაზური კულტურული ურთიერთობები, აფხაზური ფოლკლორი, აფხაზური ტრადიციები, მჭედლობის კულტი აფხაზურში.

Keywords: Georgian-Abkhazian cultural relations, Abkhazian folklore, Abkhazian traditions, blacksmithing cult in Abkhazian.

ნაშრომში შესწავლილია მეგრულ-აფხაზურ ყოფაში დაფიქსირებული სამჭედლოს კულტი და ახსნილია ის ფაქტი, თუ რატომ ზეიმობენ დღემდე აფხაზურ ტრადიციაში სამყაროს შესაქმნის დღესასწაულს, რა კავშირია კოსმოგონიურ წარმოდგენებსა და მეტალურგიას შორის და რატომ დაუკავშირდა მჭედლობის საკულტო დღესასწაული ახალ წელს.

თანამედროვე მეცნიერები შეთანხმდნენ, რომ გამოკვეთილი კოსმოგონიური მითოსი თავისი ორიგინალური ხელწერით კავკასიურ ფოლკლორში, მათ შორის აფხაზურშიც, პრაქტიკულად არ გვხვდება, რადგან ჩამოყალიბებული ნარატივის სახით (თავისი ფოლკლორული ვარიანტებითურთ) ის მართლაც არ არსებობს. აფხაზურ ფოლკლორში კოსმოგონიური მითოსის ელემენტები გაბნეულია ნართების ეპოსსა და სხვადასხვა თქმულებაში, გავრცელებულია ბიბლიური შესაქმნის ხალხური ვერსიაც, თუმცა საკუთრივ აფხაზური კოსმოგონიური მითოსის კვლევა შეიძლება დაეყრდნოს მხოლოდ სხვადასხვა ფოლკლორულ ჟანრში გაბნეულ რწმენა-წარმოდგენებს, როგორც იმპლიციტური მითოსის ფორმას, და ხალხურ ყოფაში დაფიქსირებულ რიტუალებს, როგორც რელიგიური მსახურების აუცილებელ კომპონენტს. მაშინაც კი, როდესაც კოსმოგონიური ნარატივი შემორჩენილი არ არის, მისი რეკონსტრუქცია შესაძლებელია მითის ალტერნატიული კომპონენტების მიხედვით.

რიტუალი – მითის რეკონსტრუქციის საშუალება. მითი, როგორც არქაული საზოგადოების რელიგიურ-სოციალური ცხოვრების უმთავრესი მომწესრიგებელი, კოლექტიურ მეხსიერებაში სხვადასხვა ფორმით შეიძლება არსებობდეს: 1. ექსპლიციტურად – საკუთრივ ნარატივი პირველსაწყისებზე, გმირებზე და სხვ.; 2. იმპლიციტურად – მეხსიერებაში ეპითეტების, ლოცვების ან რელიგიური რწმენა-წარმოდგენების სახით

შემონახული ინფორმაცია, რომელიც მოწყვეტილია ამბავს, თხრობას; 3. რიტუალის სახით – ტრადიციაში წეს-ჩვეულების, ქმედების გამეორების ძალით შემონახული მეხსიერება. შეიძლება ითქვას, რომ ეს უკანასკნელი პირველი ორის ლეგიტიმაციას ემსახურება ხალხში და ცოცხლობს მაშინაც კი, თუ ნარატივი ან რწმენა-წარმოდგენა წაშლილია მეხსიერებიდან. მითოსისგან მიტოვებული რიტუალი ობოლი ბავშვივით ინახავს მშობლის ხსოვნას და ხალხური ტრადიციის ძალით გამუდმებით ააქტიურებს იმპლიციტურ სურათ-ხატებსაც.

კოსმოგონიური რწმენა-წარმოდგენები აფხაზურ მითო-რიტუალურ სისტემაში ძირითადად ნართულ ეპოსშია შემონახული და იგი გადაჯაჭვულია როგორც ანთროპოგონურ, ისე ეთნოგენეტურ მითოსთან. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ორიგინალურ კოსმოგონიურ ნარატივს აფხაზურ ფოლკლორში ვერ ვხვდებით, არსებობს მხოლოდ მითოლოგიური წარმოდგენები პირველსაწყისსა და ყოვლის შემოქმედ უმაღლეს ღმერთზე¹; სამაგიეროდ, აფხაზეთში დღემდე არსებობს ჩვეულება – სამყაროს შესაქმნის დღის აღნიშვნა 14 იანვარს, ძველით ახალ წელს². აფხაზურ ტრადიციაში „აჟირანიხას“ ერთ-ერთ მთავარ დღესასწაულად მიიჩნევენ და საუფლო დღედ, უქმედ ითვლება, მიუხედავად იმისა, რომ ის არ სცდება საოჯახო კალენდარულ დღესასწაულთა ფარგლებს და მისი აღნიშვნა, ტრადიციულად, ოჯახის ან გვარის წიაღში ხდება³. ის, რომ ახალი წლის პირველი დღის მაგიურობას სამყაროს შექმნის დღესასწაული დაუკავშირდა, ეს ბუნებრივად არის და შეკითხვებსაც არ იწვევს. ხოლო ფაქტი, რომ აფხაზურ და მეგრულ ტრადიციაში ახალი წლის დღესასწაული მჭიდროდ უკავშირდება მჭედლობის კულტს, ეს მის უძველეს, არქაულ წარმომავლობაზე მიანიშნებს.

¹ არაფერი არ არსებობდა სამყაროს შექმნამდე, ან არსებობდა ქაოსი, ანუ რაღაც ემბრიონალური მდგომარეობა. უმაღლესი ღმერთის – ანცვას („ის, ვინც ჩვენ შეგვქმნა“) მიერ იქმნება სამყარო. მას სხვაგვარად „გამჩენსაც“ უწოდებენ (ზუზუა 1988: 147). საგულისხმოა, რომ მისი წარმოშობის შესახებ ვერ ვხვდებით ვერცერთ მითოლოგიურ გადმოცემას. „დიდი ღმერთი“ – ანცვა (აფხაზებისა და აბაზების უმაღლესი ღმერთი) ყოველთვის არსებობდა და არსებობს. მან გამოძერწა პირველი ადამიანი თიხისგან და შთაბერა მას სული (შდრ. ბიბლიური კოსმოგონია). ანცვა ცხოვრობს ზეცაში და ჰყავს თავისი ანგელოზები ქვეყანაზე. დასტურდება, რომ ანცვას დღესაც სცემენ თავყვანს აფხაზეთში. მისი სახელის პირველი მარცვალი აღნიშნავს დედას, ხოლო მეორე მარცვალი მრავლობით რიცხვს (გიორგიძე-ჭარაია 2011: 64).

² აჟირანიხა იმდენად მნიშვნელოვან დღესასწაულად ითვლება აფხაზეთში, რომ, 2018 წლის გამოკითხვით, გამოკითხულთა 64,5% აღნიშნავს აჟირანიხას, 49% – აღდგომას, 45% – ახალ წელს, დაბადების დღეებს – 39%, შობას – 11,5% და ბაირამს – 4%. იხ. ჰაშუა 2018: 80.

³ ნიშანდობლივია, რომ 1994 წლიდან „აჟირანიხა“ ოფიციალურ უქმე დღედ არის გამოცხადებული აფხაზეთში, ე.ი. მისი სახელმწიფო დღესასწაულად გამოცხადება დაემთხვა სეპარატისტული რეჟიმის აღიარებას რუსეთის ფედერაციის მიერ. აქვე ვიტყვი, რომ აფხაზურ სეპარატისტულ მოძრაობას წინ უძღოდა აფხაზური ფოლკლორის, როგორც თვითმყოფადი და დამოუკიდებელი ერის ფოლკლორის, პროპაგანდა. ამის მაგალითია ვლადისლავ არძინბას 1988 წელს მოსკოვში გამოქვეყნებული სტატია (არძინბა 1988: 263-306). სტატიის ავტორი აფხაზურ სამჭედლო ტრადიციას მსოფლიო და ჩრდილოკავკასიურ ფოლკლორთან მიმართებით განიხილავს და არც კი ახსენებს აფხაზურ-მეგრულ პარალელებს, რომელიც რიტუალურ და ენობრივ დონეზეც კი დასტურდება. სტატია თითქოს ერთგვარ მოსამზადებელ ეტაპს ქმნის იმ პროცესებისთვის, რომელიც ოფიციალურად 1989 წლის 18 მარტს დაიწყო სოფელ ლიხნში.

მჭედლობისა და მჭედლის საკრალიზება. როგორც ცნობილია, მჭედლობა საკრალიზებული იყო ძველ ხალხებში. ამგვარ საკრალიზებას მისი ორმაგი ბუნება განაპირობებდა, რადგან ის არა მხოლოდ სხვადასხვა ნივთიერების ერთმანეთთან შედნობის ცოდნას ეფუძნებოდა, არამედ – ზეციური და მიწიური ელემენტების ურთიერთქმედების საიდუმლოსაც: მჭედელი ქმნიდა ყველასთვის მნიშვნელოვან და აუცილებელ როგორც სამეურნეო-საბრძოლო, ისე რიტუალურ არტეფაქტებს „მიწიდან წარმოქმნილი“ მეტალის და „ზეციური“ წარმოშობის მქონე ცეცხლის ურთიერთქმედების საფუძველზე. როგორც არაერთ რელიგიაში ზეციური ღმერთი ელვის (თავისი იარაღის) საშუალებით ჰიეროგამიულად უკავშირდება მიწის ქალღვთაებას, რაც სინამდვილეში მიწისა და ზეცის შეერთების სიმბოლოს წარმოადგენდა (ელიადე 1998: 147). სწორედ ისე, მჭედელი იყო ადამიანი, რომელიც თავისი მაგიური ცოდნით ამ ორი და დამოუკიდებელი ერის ფოლკლორის, პროპაგანდა. ამის მაგალითია ვლადისლავ არძინბას 1988 წელს მოსკოვში გამოქვეყნებული სტატია (არძინბა 1988: 263-306). სტატიის ავტორი აფხაზურ სამჭედლო ტრადიციას მსოფლიო და ჩრდილოკავკასიურ ფოლკლორთან მიმართებით განიხილავს და არცკი ახსენებს აფხაზურ-მეგრულ პარალელებს, რომელიც რიტუალურ და ენობრივ დონეზე კი დასტურდება. სტატია თითქოს ერთგვარ მოსაზრადებელ ეტაპს ქმნის იმ პროცესებისთვის, რომელიც ოფიციალურად 1989 წლის 18 მარტს დაიწყო სოფელ ლიხნში. სამყაროს შემაკავშირებელი იყო.

შესაბამისად, ტრადიციულ კულტურებში განსხვავებული იყო დამოკიდებულებაც მჭედლობისა და მჭედლებისადმი. ზოგი საკრალურ საწყისს ხედავდა მასში, ზოგი – დემონოლოგიურს. აფხაზურ ტრადიციაში საკრალიზებულია არა მხოლოდ მჭედლობის კულტი და ხელობის საიდუმლო, არამედ თვითონ მჭედელი ყველაზე მეტად მოსარიდებელ და საშიშ ადამიანად ითვლება; ვერავინ გაბედავდა მჭედლის მოტყუებას ან პირობის დარღვევას, რადგან მისი წყევლა (სიტყვის მაგია) განსაკუთრებით საშიშად ითვლებოდა. თავისი მაგიური ხელობა მჭედელს გამუდმებით ცენტრში ამყოფებს, სადაც ერთმანეთს ხვდება მიწისქვეშა ლითონი და ზეციური ცეცხლი. ამიტომ ყოველი მჭედელი ამავდროულად კულტმსახურია, სამჭედლოს ქურუმი, რომელიც ორი სამყაროს გადაკვეთა-შეერთების ცენტრში დგას, ერთდროულად ემსახურება თავის ღმერთს და ადამიანებს და მათ შორის შუამავლად (ე.წ. ანიხაფავი) ითვლება. ამ განსაკუთრებული მდგომარეობის გამო აფხაზურ ყოფაში, ისევე როგორც, მაგალითად, აფრიკულ ტომებში, მჭედლებს ხშირად მიეწერებოდა შამანური თვისებებიც – ჯადოქრობა, ექიმბაშობა და კავშირი დემონურ სულებთანაც კი⁴.

მჭედლის საქმიანობა იმითაც მოიაზრებოდა განსაკუთრებულ საქმედ, რომ „ჯერ ერთი, ის – თანამედროვე გაგებით – ზრუნავს დედამიწის ეკოლოგიაზე, ათავისუფლებს რა მას ჟანგვისკენ მიდრეკილი რკინისგან,

⁴ სხვადასხვა კულტურაში ითვლებოდა, რომ რკინის მადანს თავისი მფარველი ჰყავდა და ამ მადნით სარგებლობისთვის, ის უნდა მოემადლიერებინათ ათასნაირი რიტუალით (ელიადე 1998:

რაც მიწის ნაყოფიერებას ზრდიდა, და მეორე – ბუნებაში არსებულ მიწიური წარმოშობის თუ მეტეორიტების სახით ჩამოვარდნილ რკინას გარდაქმნის, ბუნებრივ საგანს კულტურულ არტეფაქტად აქცევს და სამეურნეო, საკულტო თუ საბრძოლო იარაღების დამზადებით დემიურგის ქმედებას იმეორებს, რომელმაც უფორმო ქაოსისგან შექმნა ან „გამოჭედა“ სამყარო.

მეგრულ ფოლკლორში სოლომონის შემოქმედი ღმერთის ფუნქციით აღჭურვას თან ერთვის სამეგრელოში მის სახელზე 31 დეკემბრის ტრადიციული მჭედელთა საინიციაციო რიტუალი, ე.წ. „ხეხუნჯობა“ (ხელ-მხარის კურთხევა) ან „ხეშვამა“ (ხელის ლოცვა), რომლის აფხაზურ ფორმად „აჟირანიხას“ დროს აღვლენილი ლოცვა „ხეჩხვამა“ მიიჩნევა. ზელის/მკლავისა და მხარის სიმლიერეზეა დამოკიდებული მჭედლის სამუშაო და ნაყოფიერება. ამიტომაც ხეხუნჯობის დღისთვის საგანგებოდ ემზადებოდნენ მჭედლის შვილებიც: დადიოდნენ სოფელში და ყოველი მოსახლისგან აგროვებდნენ მარცვლეულს, კვერცხსა და სხვა სანოვავეს. ლოცვას მჭედელი თავის ვაჟიშვილებთან ერთად წარმოთქვამდა: „წმინდა სოლომო (ნ), 363 ხელობის დამფუძნებელო, მე და ჩემი შვილები დღევანდელი ლოცვის გამო შეგვიწყალე; ხელ-მხარი გაგვიმართე, მომავალი წლის ლოცვამდე მიგვიყვანე და გაგვიმარჯვე, შენ სახელ-დალოცვილო!“ (ქობალია 1903: 92)⁵, ან: „ხელ-მხარი ბედნიერი და მშვენიერი, ჩემი ხელისა და მხარის ნაქნართ ჩემი გული გაახარე, ჩემი ხელი და მხარის ჯანმრთელობით შენ დამაბერე. ხელის ტეხა, მხარის ტკივილი მე და ჩემ ცოლ-შვილს შორის გაგვიქარვე“ (მაკალათია 1941: 321).

ხელ-მხარის განათვლის რიტუალი აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში არა ლოცვით (როგორც სამეგრელოში), არამედ სისხლით აღინიშნება: ჯვარის მიერ ხევისბრად არჩეული პირი სამსხვერპლო ცხოველის სისხლით უნდა გაინათლოს – შუბლზე, ხელებსა და მხრებზე. ამ შემთხვევაში ჩვენთვის მნიშვნელოვანია ის, რომ ხელ-მხარის რიტუალი როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოში საკულტო ადებტის ხელდასხმის რიტუალს წარმოადგენს, რომლის მნიშვნელობა დროთა განმავლობაში დავიწროვდა და საოჯახო ლოცვის ფარგლებში მოექცა.⁷

მჭედლის მაღალი სოციალური სტატუსი განპირობებულია მისი ფუნქციით. ციმბირის ყველა ხალხში ითვლება, რომ მჭედელი მოგებისთვის კი არ მუშაობს, არამედ მემკვიდრეობის გადაცემისთვის, რაც საინიციაციო მისტიკრიასაც მოიცავს. აქ პირველ მჭედლად დავით წინასწარმეტყველი⁸ გვევლინება, რომელიც მჭედლისგან ფიზიკურ სისუფთავესთან ერთად, სულიერ სიწმინდესაც მოითხოვს (ელიადე 1998: 184). მსგავსი ტაბუირების სისტემა კოლხეთშიც უნდა ყოფილიყო გავრცელებული, რაც იმაში

170).

⁵ ტერმინის წარმომავლობისთვის იხ. აბაკელია 1997: 83-87.

⁶ თარგმანი იხ. აბაკელია 1997: 82-83.

⁷ ხელ-მხარის განათვლის რიტუალის შესახებ იხ. სიხარულიძე 2006: 146-150.

⁸ დავით წინასწარმეტყველია ასევე გამოსახული თბილისის მჭედელთა ამქრის დროშაზე. დროშა, როგორც წარწერებიდან ჩანს, სომხურია. მასზე დავით წინასწარმეტყველი გამოსახულია კითარით და ასევე დატანებულია სამჭედლო ინსტრუმენტები - გრდემლი, ურო და მარწუხი, რომელიც

გამოიხატება, რომ აქ მჭედლები მხოლოდ თავიანთი საქმიანობით იყვნენ დაკავებულნი და არ ამუშავებდნენ მიწას, არ მისდევდნენ მეთევზეობას და არასდროს ნადირობდნენ. სოფლის მოვალეობაში შედიოდა მათი მიწების დამუშავება, საფასურსაც ნატურალური მეურნეობით იხდიდნენ. აფრიკულ ტომებში მჭედლის საკრალიზება ასევე დაკავშირებულია „ცეცხლის პატრონობასთან“. მათი რწმენით, ნებისმიერი მჭედელი (ისევე, როგორც შამანი) ფლობს ადამიანური საზღვრების მიღმა არსებულ ძალას, ზეადამიანურ მდგომარეობას, რაც მას ცეცხლთან ურთიერთობის საშუალებას აძლევს. ამას გარდა, მჭედელი საბრძოლო იარაღს ჭედს მეომრებისთვის და სწორედ მისი მაგიური ძალა გადაეცემა იარაღს, რომელიც მტრისგან თავდაცვის უმნიშვნელოვანესი პირობაა (ელიადე 1998: 184). შაშვის მიმართ აფხაზურ ლოცვაში კი ჩანს, რომ საბრძოლო იარაღი, რომელსაც ხელოსანი ამზადებს, სინამდვილეში შაშვის ხელიდან არის გამოსული, შაშვის ენერგიით არის დამუხტული, ანუ მჭედელი მედიუმია შაშვის ხელში და ბრძოლის დროს იარაღის სიმტკიცე არათუ მჭედლის, არამედ მებრძოლის დამსახურებაც არ არის: „ოქროს შაშვი, დიდო ბატონო! შენი ხელიდან გამოსული რკინის მჭრელი იარაღის მარცხისაგან დაგვიცავ, წყალობა მოგვეც, იარაღს რომ ავიღებთ, გაგვიმარჯვდეს, გვედრებით, რკინის სამუშაო იარაღი დაგვაჭერინე, გამოსადეგად გვიქციე, მარცხს ნუ მოგვიხდენ, ოქროს შაშვი, დიდო ბატონო!“ (ზუხუბა 1988: 94).

მჭედლის სოციალური ფუნქცია არ ისაზღვრება ოდენ იარაღების დამზადებით: „მისი კითხული ვიყავით ყველა. მჭედლის რჩევა-დარიგება კანონი იყო. მათივე თქმით, მჭედელი შაშვსმიერი კაცი იყო, საპატიო პიროვნება და რჩეული. იგი ფლობდა რკინის დამუშავების ხელობას, რკინა კი ყველაფერი იყო“ - იხსენებს ერთ-ერთი აფხაზი (რეხვიაშვილი 1964: 164). ჩვენ ვხედავთ, რომ მჭედელი, როგორც მჭედლობის ღვთაების მისტერიებს განდობილი, როგორც გამუდმებით ცეცხლთან და შუაგულში მყოფი პიროვნება, სოციალური ელიტის შუაგულსაც ქმნის, იმეორებს რა თემის უხუცესის, უბრძენის ფუნქციას (შდრ.: სოლომონ ბრძენი ფოლკლორში).

აფხაზეთში განსაკუთრებულად ეთაყვანებოდნენ რკინას, მეტალს,⁹ რადგან სწამდათ, რომ იგი მჭედლობის ღმერთის, „დიდი ბატონი“ (აჰადუ) შაშვს მიერ შეიქმნა, რომელმაც ქვასთან შეხებით მისგან გამოიყვანა ყველა ლითონი, რაც ადამიანს სჭირდება ყოველდღიურ ცხოვრებაში. აქედან მოდის მისი ერთ-ერთი ეპითეტიც – „ოქროს მბრძანებელი“ (ხიაჰ) ანუ ოქროს დამმორჩილებელი, რაც ზოგიერთ მკვლევარს მის სოლარულ ბუნებაზე მიანიშნებს, მზისა და ოქროს ონტოლოგიური კავშირის გამო; შაშვი შვიდსახოვანია, შვიდპიროვანი, რაც ხშირად გამოიხატება დაფიცების ან დალოცვის ფორმულებში: „შაშვს შვიდ ხატს ვფიცავ“, „შაშვს შვიდივე

მაკრატელს უფრო ჰგავს. დროშის უკანა მხარეს კი გამოსახულია გველეშაპთან მებრძოლი წმ. გიორგი. ინფორმაცია მოგვაწოდა ეროვნული მუზეუმის თანამშრომელმა გურამ შერვაშიძემ.

⁹. შემთხვევითი არ არის, რომ კოლხურ კულტურაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა სხვადასხვა ზოომორფული ორნამენტებით მორთულ ბრინჯაოს ცულებს, რომლებიც ჩვენამდე გაუცვეთელი ფორმით არის მოღწეული, რაც იმას მიანიშნებს, რომ მათ რიტუალური ფუნქცია უნდა ჰქონოდათ. იხ. სიხარულიძე 2006: 147.

ხატის წყალობა მოგცეს“ ან დაწყევლაში „შაშვას შვიდმა ხატმა დაგწყლიტოს“ და სხვ. (ზუხბა 1988: 92). ეს უკანასკნელი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რადგან მასში იგულისხმება ღვთაება თავისი მუდმივი ატრიბუტით – ჩაქურჩით, როგორი ითიფალური ქანდაკებებიც საკმაოდ გავრცელებულია როგორც კოლხურ, ისე იბერიულ-კავკასიურ არქეოლოგიურ მასალებში. ხოლო სამჭედლოს სასამართლოს წინაშე წარმდგარ ბრალდებულს კი ტყუილზე დაფიცებისთვის პირდაპირ შაშვას ურო მოელის სასჯელად: „თუ ამ საქმეებში დამნაშავე ვიყო და ტყუილად ხატი დავიფიცო, შაშვას საყვედური მიმელოს, ამ უროთი შვიდსახოვანმა შაშვამ თავი ათგან ჩამინგრის! თუკი უდანაშაულო ვიყო, ვინც ეს საქმე ტყუილად დამაბრალო, ვინც სრულიად უბრალო დამაფიცა, მისთვის ჩაენგრის თავი ათგან შვიდსახოვან შაშვას!“ (ზუხბა 1988: 94). შაშვას ატრიბუტია არა მხოლოდ ჩაქურჩი, არამედ ცეცხლიც. ნიკო ჯანაშიას მოჰყავს სამჭედლოში დაფიცების ტექსტი, სადაც ბრალდებული ამგვარად იფიცებს: „დიდო შაშვო, ვისაც გემორჩილება შვიდი ღმერთი და გინთებთ შვიდ სანთელს, გესმის? დაე დამწვას შენმა ცეცხლმა, ვიქნა შენგან დაფერფლილი, თუ ამ საქმეში დამნაშავე ვარ“ - და დაარტყამს ჩაქურჩს გრდემლზე. დამსწრენი, რომელთაც სჯერათ, რომ „შაშვი იმყოფება მათ შორის“ და არ უნდათ მისი განრისხება, მაშინვე წყვეტენ გასამართლების პროცესს და ფიცის მთქმელს უდანაშაულოდ გამოაცხადებენ (ჯანაშია 1960: 73). ამ მრისხანე, „ცალთვალა, მაგრამ ყოვლისმხედველი“ (რეხვიაშვილი 1964: 165) ღვთაების თაყვანისცემის დღე აფხაზურ ტრადიციაში ახალი წლის მაგიურობის, შესაბამისად, სამყაროს განახლების, მისი ახლად დაბადების საზრისს დაუკავშირდა.

რიტუალი. „აჟირანიხას“ სახით საქმე გვაქვს კლასიკურ რელიგიურ რიტუალთან, თავისი შემადგენელი ყველა კომპონენტით. დღესასწაულის სახელწოდება, სარიტუალო სივრცის შესაბამისად, უკავშირდება სამჭედლოს – „აჟირა“¹⁰, რომელიც ხშირ შემთხვევაში წარმოადგენს არა ნამდვილ, არამედ ამა თუ იმ საგვარეულო სიმბოლურ სამჭედლოს, ზოგჯერ ის ტყეშია საგანგებოდ აშენებული, თავისი რელიგიური სამსხვერპლოთი – სიმბოლური გრდემლით და სპეციალური ლოცვაც, რომელიც აღესრულება, როგორც რელიგიური რიტუალის აუცილებელი კომპონენტი, აფხაზთა მჭედლობის ღმერთს – შაშვას – მიემართება. რიტუალის წარმმართველია მჭედელი (აჟი) ან ოჯახის / გვარის უფროსი, რომელიც ღვთაება შაშვას სახელზე სამწლიან სარიტუალოდ მომზადებულ ვაცს/ოჩს და მამლებს შესწირავს ოჯახის წევრთა რაოდენობის მიხედვით ან შაშვას საღვთო ვალის მიხედვით¹¹; ოჯახის თითოეული წევრისთვის მზადდება რიტუალური პურები (აჩაშვა – შაშვას პური) და კოკრები (აკვაკვარ – ყველიანი კვერი) და საგანგებოდ ჩამოიქნება თაფლის სანთელიც (ჯანაშია 1899: 1-2). სამსხვერპლო შესწირავი – ვაცი, მამალი – მიანიშნებს, რომ ტრადიციულად,

¹⁰ ნ. ჯანაშიას ცნობით, აფხაზს აჟირა უფრო საკრალურად მიაჩნია, ვიდრე ეკლესია.

¹¹ ს. მაკალათიას ცნობით, აფხაზეთში თემი ტრადიციულად გოჭს სწირავდა მჭედლობის ღვთაებას საახალწლოდ, ხოლო მუსლიმი აფხაზები გოჭის ხორცს გახვევდნენ ქალაქში, სამჯერ გაღებდნენ და გადმოაფურთხებდნენ (მაკალათია 1927: 46).

რიტუალს ოჯახის მამაკაცები ასრულებდნენ და მასში მონაწილეობას არ იღებდნენ ოჯახის რძლები (სხვა გვარის ქალები, და არა მამის ხაზით ქალიშვილები, რომელთა სახელზე შეიწირებოდა დედალი და სანთელ-კვერები).

13 იანვარს, მზის ჩასვლის შემდეგ, სარიტუალო ლოცვას (ხეჩხვამა = ხელის ლოცვა) აღასრულებს მჭედელი (აჟი) ან ოჯახის უფროსი, რომელიც სიმბოლოურად განასახიერებს მჭედელს ან პირველწინაპარს. სიმბოლოურ საკურთხეველთან, რომლის ფუნქციას სიმბოლოური გრდემლი ასრულებს, შემწირველი (მჭედლის ფუნქციით აღჭურვილი პირი) ცალ ხელში კაკლის შამფურზე წამოცმული სამსხვერპლო ვაცის გულ-ღვიძლით და მეორე ხელში – თიხის ჭურჭელში მოთავსებული წმინდა ზედაპირით ადავლენს ლოცვას ღვთაება შაშვას მიმართ (რეხვიაშვილი: 160). თვითონ ზედაშეს სამჭედლოს აღმოსავლეთ კედელთან ჩატანებული საზედაშე ქვევრიდან (ახაფშა) იღებდნენ და მის მიმართ ლოცვას წარმოთქმელთან ერთად იმეორებდნენ რიტუალის მონაწილე დანარჩენი წევრებიც: „დიდო, ღმერთო შაშვო, რომელსაც გექვემდებარება შვიდი ხატი და რომელსაც გენტება შვიდი სანთელი, გესმის? ჩვენი წინაპრების მსგავსად, შესაწირთან ერთად მორჩილად ვდგავართ შენ წინაშე და შეგთხოვთ, მიიღო ჩვენგან ეს მსხვერპლი და იყო მფარველი ოჯახში, სახლს გარეთ, გზაში, ტყეში, წყალსა და ხეზე... ნუ მოგვაკლებ წყალობას... შემდეგ გრდემლზე დაჰკრავდა კვერს: გესმის? ყველანი ერთად იმეორებდნენ: „გესმის?“ (ანთელავა 2006: 183). ლოცვის დასრულებისა და სამსხვერპლო გულ-ღვიძლთან ზიარების შემდეგ ოჯახის უფროსი ცაში თოფს გაისვრის, რითაც მიაწინებებს, რომ რიტუალი აღსრულებულია (ხაშა 2018: 82). ლოცვა ხშირ შემთხვევაში გარეთ მიმდინარეობს აჟირას მცირე მოცულობის გამო, რაც კიდევ ერთხელ მიაწინებებს მის სიმბოლოურ დანიშნულებას. რიტუალის მეორე ნაწილი საერთო სუფრულ მზიარულებას ეთმობა¹².

ანალოგიურ მეგრულ რიტუალში თხის ნაცვლად შესაწირავად ითვლება ღორი ან გოჭი. აფხაზეთის გარკვეულ სოფლებში დღესაც შესწირავენ გოჭს. ასევე, სამეგრელოს სოფლებში არ გვხვდება სამჭედლო ნაგებობა განცალკევებით. სამჭედლო ქვევრი ცალკეა ჩამარხული მარანში და სწორედ მას ხსნიან მეგრელები საახალწლოდ.

სამჭედლოს სოციალური ფუნქციები. აფხაზურ პანთეონში ღვთაება შაშვას მეორე ადგილი უჭირავს ანცვას შემდეგ. ნიკო ჯანაშია მას ყველაზე სასტიკ და მრისხანე ღვთაებად მოიხსენიებს, რომლისაც ყველას ეშინია; განსაკუთრებით საშიშია მასთან სიურჩე, რადგან ყველა ურჩ აფხაზს შაშვად სასტიკად სჯის. ავტორი „ფანატიკოს აფხაზებზე“ აღნიშნავს, რომ

¹² ცხადია, რომ სამჭედლო აფხაზთა რელიგიური ცენტრია, ისევე, როგორც ქაჯავეთის საკულტო შუაგულს სწორედ სამჭედლო წარმოადგენს. მაგრამ აღმოსავლეთ საქართველოს მითოსს არ შემოუნახავს ქაჯავეთის ცოცხალი რელიგია, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ მისი ნამსხვერვეები - ქაჯავეთიდან წამოღებული საკულტო არტეფაქტების და ქაჯი ქალების - აშექალის, მზექალისა და სამძივარის სახით. ამ საკულტო საგანთა შორისაა ქურთემული, ანუ გრდემლი, რომელზე ცხენის ქუსლის დაკვრით და ანაბეჭდის დატოვებითაც ხახმატის წმინდა გიორგიმ სამარადისოდ გატეხა ქაჯავეთი, ქურთემული კი ხახმატის ჯვარის კვრივში წამოიღო.

შაშვას შემცოდველნი სამი-ოთხი წლის განმავლობაში შესწირავდნენ მას მსხვერპლს, ხოლო დიდი უბედურების დროს შაშვას რისხვისგან თავის დასახსნელად თავის ერთ-ერთ ვაჟსაც შესწირავდნენ, რაც იმაში გამოიხატებოდა, რომ მჭედლობა უნდა შეესწავლა იმ აჟირაში, რომელიც მას განურისხდა. რამდენიმე წელიწადში ვაჟი უკვე მჭედელი ხდება და შაშვას ნებისა და ბრძანების აღმსრულებელი, მისი მსახურ-ქურუმი. ასეთ ბავშვს წერა-კითხვასაც კი არ ასწავლიდნენ, არათუ სხვა ნებისმიერ საქმიანობაში ჩაერთოთ (ჯანაშია 1899: 9).

გარდა ამისა, თედო სახოკია თავის მოგონებებში აღნიშნავს, რომ სამჭედური სასამართლოს როლსაც ასრულებდა აფხაზეთში. „მომჩივანნი მის წინ ფიცულობენ და თავიანთ სიმართლეს საჯაროდ აცხადებენ. აფხაზი, რაც უნდა ძალა ადგეს, ტყუილის თქმას სამჭედლოს წინაშე ვერ გაჰბედავს“ (სახოკია 1950). სხვა მკვლევარები ადასტურებენ, რომ ყოველი დიდი გასაჭირის დროს, სამჭედლოში მიღებული ფიცი უფრო მნიშვნელოვანი და დამაჯერებელი იყო, ვიდრე ეკლესიაში (რეხვიაშვილი 1964: 167)¹³.

სამჭედლოს ის ფუნქციაც ჰქონდა, რომ აჟირაში მიჰყავდათ სულით ავადმყოფები, რომელსაც აჟი გრდემლთან დააჩოქებდა და შესთხოვდა აჟირას ავადმყოფისთვის რკინის სიმაგრე მიეცა და განეკურნა სნეულებისგან. ამ ლოცვას თან ახლდა რიტუალური მსხვერპლი – თხა, რომელსაც შემოატარებდნენ ავადმყოფს, აღმოსავლეთით მიაბრუნებდნენ და ისე დაკლავდნენ (რეხვიაშვილი: 168).

თანდათან შაშვას საკუთარი სახელი უფერულდება აფხაზთა მეხსიერებაში და მას ანაცვლებს თვითონ მჭედლის/სამჭედლოს (აჟი/აჟირას) საკრალურობის განცდა (ჯანაშია 1899: 2). კულტს აქვს თავისი საინიციაციო რიტუალიც (აჟირა იზაკუ), რითაც ახალბედა მჭედლების ან მჭედლის არასრულწლოვანი ვაჟის ხელდასხმა ხდება¹⁴.

ნათელია, რომ საქმე გვაქვს არქაული რელიგიური სისტემის სოციალიზაციასთან და კულტმსახურების, ტრადიციის საშუალებით შემონახულ მითოსთან. ის, რაც ზეპირსიტყვიერებამ ვერ შემოინახა ნარატივის სახით, ადამიანის მეხსიერებამ შეინახა რწმენა-წარმოდგენის სახით და ხალხურმა ტრადიციამ – რელიგიური კულტისა და რიტუალის სახით. დროთა განმავლობაში დაიკარგა ღვთაება შაშვთან დაკავშირებული მითოლოგიური ნარატივები, რომელიც ყველა კანონის მიხედვით უნდა ყოფილიყო კულტის დაარსების საწყისში.

ზეციური მჭედლის მემკვიდრე პირველი მჭედელია, რომელმაც

¹³ ავტორი იმოწმებს აფხაზური ტრადიციების თანამხილველისა და ეთნოგრაფის, გიორგი ალშინაის, 1940 წლით დათარიღებულ ხელნაწერს, სადაც ის ამბობს, რომ აფხაზებს ხატი დიდად არ სწამდათ და ამიტომ შეეძლოთ ტყუილზე დაფიცება ეკლესიაში, სამჭედლოში კი ამას ვერ გაბედავდნენ.

¹⁴ სამჭედლო საქმე მამიდან უფროს შვილზე გადადიოდა. სპეციალურად დანიშნულ დღეს მომავალ მჭედელს მიიყვანდნენ სამჭედლოში, ბავშვს დააჩოქებდნენ გრდემლთან, სანთელს დააკვეთებდნენ, მამა კი შაშვს შეავედრებდა შვილს: „დღეიდან ამ ბავშვს გადავცემ შენს მსახურებას, უწყალობე შენი გულისა და თვალების სითბო. ის, რაც მან იცის, შეასრულებს, რაც უცოდინრობით შესცოდოს, აპატიე, დიდო შაშვო!“ ბავშვს თმას შეუტრუსავდნენ და ის ხელდასხმულად ითვლებოდა (ანთელავა, 2006: 117-118).

ღვთაებრივი ცოდნა ხელმისაწვდომი გახადა ადამიანებისთვის. აფხაზთა წარმოდგენით, მჭედლობის მფარველმა ღვთაება შაშვამ ხელობა პირველად აჟის ასწავლა და გადასცა მას „სამხელი“, ე.წ. ხნაპიკი – გრდემლის, კვერისა და მარწუხის ერთობლიობა¹⁵.

სამჭედლო ატრიბუტიკა ასევე მნიშვნელოვან როლს ასრულებს მჭედლობის კულტში. მაგალითად, დასავლეთ აფრიკის სამხრეთით მცხოვრები ტომის – ევეს რწმენით, პირველი მჭედელი გრდემლსა და ჩაქუჩთან ერთად ჩამოვარდა ციდან. მათი აზრით, პირველი მჭედელი უმაღლესი ღმერთის ვაჟია, რომელიც მამამ გამოგზავნა, „რათა დაესრულებინა სამყაროს შექმნა და ადამიანებისთვის გადაეცა ხელობათა საიდუმლო“ (ელიადე 1998: 193). გრდემლსა და ჩაქუჩს (კვერს, უროს) ასევე მნიშვნელოვანი ფუნქცია ეკისრება აჟირანიხას რიტუალში. სამეგრელოში და აფხაზეთის ზოგიერთ სოფელში სამსხვერპლო ცხოველის გულ-ღვიძლი წამოიცილება არა შამფურზე, არამედ დაიდება სარიტუალო ხონჩაზე, სადაც ასევე აწყვია მომცრო ზომის, ოდენ საკულტო დანიშნულების ჩაქუჩ-მარწუხი და გრდემლი. აჟის სახელს უკავშირდება როგორც ადამიანებისთვის პირველი საბრძოლო და სამეურნეო იარაღების დამზადება, ისე პირველი მსხვერპლშეწირვა შაშვამს მიმართ (ანთელავა 2006: 117). ამგვარად, შაშვამს კულტის დაარსება აფხაზეთში პირველ მჭედელს, ყველა მჭედლის პირველწინაპარს მიეწერება, რომელიც კულტურული გმირის ფუნქციით გვხვდება ისევე, როგორც მეგრულ გადმოცემებში ერთმანეთს ენაცვლება სოლომო და იესო ქრისტე. მეგრულ ფოლკლორში ქრისტიანიზებულია უძველესი რწმენა-წარმოდგენა და, შესაბამისად, წმინდა სოლომო მამა ღმერთის ფუნქციით არის წარმოდგენილი. მეგრულ-აფხაზური მითოსური სტრუქტურა სრულად იმეორებს აფრიკულ მოდელს. მეტიც, სამივე ერთი და იმავე რწმენა-წარმოდგენათა სისტემის რეპრეზენტაციას წარმოადგენს სხვა მრავალ ხალხში შემორჩენილი სისტემის მსგავსად. ისიც აშკარაა, რომ სხვაობას ქმნის მხოლოდ ღვთაებათა სახელწოდებები, მეგრულ-აფხაზური მასალის ურთიერთშედარებისას კი ვიღებთ თვისობრივად ერთსა და იმავე სისტემას თავისი მითო-რიტუალური კომპლექსით, რომელთაგან აფხაზური ფოლკლორი უფრო ძველ, არქაულ შრეს ინახავს, თუმცა ეს არ ნიშნავს მის პირველადობას ან პირიქით.

ამგვარად, არქაულ კულტურაში იქმნება ერთგვარი ჯაჭვი: ზეციური მჭედელი (უზენაესი ღმერთი, პირველი მჭედელი, ვინც *in illo tempore* შექმნა ეს ხელობა – შაშვამ) - პირველი მჭედელი (ვინც ადამიანებს მჭედლობის საიდუმლოს აზიარებს - აჟი) - მჭედელი თავისი არა მხოლოდ პროფესიული, არამედ სოციალური და რელიგიური ფუნქციითაც, ის მჭედელიც არის, მოსამართლევ და კულტის მსახური ქურუმიც ერთდროულად.

საკრალური იერარქია სოციალურ იერარქიაზეც ვრცელდება და

¹⁵შდრ. სვანური გამოცანა: „ოთხი ძმა, ოთხი შრომობს, ერთს მადლობას უცხადებენ“ (მჭედელი, გრდემლი, ჩაქუჩი და მარწუხი); ზ. ნიჟარაძე, „სვანური ანდაზები, გამოცანები და სიმღერები“. СМОМПК, N.10/1890, отд. 2, стр. 1-8.

მჭედელთა გილდიას ქმნის. სამხრეთ კონგოს მითოლოგიაში მჭედელი წარმოდგენილია, როგორც სოფლის დამაარსებელი, ანუ სოციოგონური სუბიექტი, რომელიც თავის ხელობას მემკვიდრეობით გადასცემს შთამომავლებს. აქ ის გვევლინება ტომის ბელადად, პატრონობს რა თავის ქურაში ცეცხლს და ამით რელიგიურ ფუნქციასაც ითავსებს. მეფედ იმის მიხედვით ირჩევენ, რამდენად სრულყოფილად ფლობდა პიროვნება მჭედლის პროფესიას. კონგოში გავრცელებული გადმოცემების თანახმად, მჭედლები თავიანთ საიდუმლო გილდიას ქმნიდნენ და მემკვიდრეობით გადასცემდნენ თავიანთ ხელობას (ელიადე 1998: 192). ჩვენ ვხედავთ, რომ მჭედლებს თავიანთი დახურული, ჩაკეტილი საზოგადოება აქვთ (ისევე როგორც, მაგალითად, ძველთაძველ თავისუფალ ქვისმთლელთა სამმოს) თავისი მითოსით, იერარქიული აპარატით და რიტუალური კულტმსახურებით, რომლის განდობილი წევრები მკაცრად იცავენ მის უმთავრეს პრინციპებს და საიდუმლოს. მაგრამ მჭედლობა ადამიანების სამსახურში უნდა იყოს და არა პირიქით. როგორც კი ის ადამიანის დამცირებისა და მანიპულირების ინსტრუმენტად იქცევა, ეს ნიშნავს, რომ ცოდნა არათუ ვეღარ ასრულებს თავის ნამდვილ, სოციალურ ფუნქციას, არამედ – პირიქით, ხალხის წინააღმდეგ არის მიმართული. ასეთ ცოდნაზე დამყარებული სისტემა მტრულად აღიქმება სოციუმის მიერ. კოლხური კულტურისგან განსხვავებით, სწორედ ეს პლასტია შემორჩენილი ხევსურულ მითოლოგიაში, სადაც სამჭედლო საქმე დემონიზებულია და მჭედლობა დევურ საქმედ, მჭედლები კი – დევებად აღიქმებიან ხალხის ცნობიერებაში.

აფხაზური მასალა ასევე აჩვენებს განდობილობის უძველეს პლასტს – ხელობის მამიდან უფროს შვილზე გადაცემას. როგორც ჩანს, დროთა განმავლობაში, მეტალურგიის განვითარებასთან ერთად, მასშტაბიც შეიცვალა, დიაქრონიული სტრუქტურებიდან (თაობიდან თაობაზე გადაცემა) სინქრონიულ სტრუქტურაზე გადავიდა, რისი მაგალითიცაა მჭედელთა ამქარი ძველი თბილისის სახელოსნო წრეში. მეტალთა შეერთების საიდუმლო, საკრალიზებული ცოდნა აღარ ითხოვდა მემკვიდრეობითობას, საკმარისი იყო „ოსტატის“ თანხმობა და „შეგირდის“ სტატუსიდან „ქარგლის“ სტატუსამდე ამაღლებისას შეგირდის წრფელი გული და მუყაითი შრომა. სამი-ოთხი წლის განმავლობაში მომავალი მჭედელი ცხოვრობდა და ეჩვეოდა სოციალურ გარემოს, რომელსაც საკუთარი წეს-ჩვეულებები და რიტუალები ჰქონდა. მაგალითად, მანისის პირველ ნახევარში თბილისელი მეღვინეები მჭედელთა ამქრის საღვთოს იხდიდნენ: იყიდდნენ მამალ ცხვარს, ღვინოს, შინ გამოაცხობდნენ პურს და სხვა საჭმელს და მიდიოდნენ დუშეთის თავზე ეკლესიის მოედანთან და ერთად გადაიხდიდნენ სამხვთოს. „თეფშზე სამი ჭიქა ელაგა: პირველით ღმერთს, მეორეთი - ხელობის გამჩენს, მესამეთი – ხელოსნებს ადღეგრძელებდნენ“ (რეხვიაშვილი 1964: 149-150). და იყო წელიწადში ერთი დღე, იღუმალი დიდი ხუთშაბათი, როცა მჭედელი დილაადრიან,

უმძრახად (ხმის ამოუღებლად) შეუდგებოდა თავის სამუშაოს. სწორედ ამ დღეს ჭედდა ის ჯვრებს, რომელთაც თილისმის ფუნქციაც ჰქონდა და ასევე სხვადასხვა საყოფაცხოვრებო თუ საკულტო ნივთს – შამფურს, თასს, სახნისს... დიდ ხუთშაბათს უბრად გაკეთებულ ნივთებზე ქართველი მჭედელი შევაჭრებას არ იკადრებდა, მუშტარიც იმას უხდიდა, რისი საშუალებაც მას ჰქონდა (რეხვიაშვილი 1964: 150)¹⁶.

საინტერესოა, რომ სამჭედლო რიტუალები ანალოგიურად ახალ წელსა და აღდგომის დღეებში აღესრულება სომხეთშიც. ხალხის რწმენით, 31 დეკემბერს სომეხი მჭედელი დაჰკრავს გრდემლს უროს სამჯერ ან შვიდეჯერ ბოროტი სულების განსადევნად. ასევე, ვხვდებით უმძრახობის ელემენტს მჭედლთა საქმიანობაში სააღდგომო დღეებში, ოღონდ არა დიდ ხუთშაბათს, როგორც ჩვენთან, არამედ ვნების პარასკევს. ამ შემთხვევაში მიიჩნევა, რომ მჭედელი ჭექა-ქუხილის ღმერთის ფუნქციით არის აღჭურვილი, რომელიც წლის ამ დღეს ებრძვის და მიწისქვეშეთში აგდებს უწმინდურ ძალას, რის წყალობითაც მზე თავიდან იზადება. მზის სიმბოლოს განასახიერებს ამ დღეს გაკეთებული სამაჯურები და ბეჭდები ქალებისთვის, რომელსაც ატარებდნენ როგორც გათხოვილი და ფეხმძიმე ქალები, ისე საუკეთესო ბედის მომლოდინე ქალწულები (ვარდანიანი 2012).

მჭედელი არა მხოლოდ თავისი მაგიური ცოდნით ქმნიდა სხვადასხვა ლითონის სამეურნეო თუ საკულტო დანიშნულების არტეფაქტს, ის თავისი ამ ქმედებით იმეორებდა შემოქმედი ღმერთის თავდაპირველ დემიურგულ ფუნქციას. ქართულ ეტიოლოგიურ გადმოცემებში არსებობს გრდემლისა და ჩაქუჩის წარმოშობის მითები, რომლებიც შემოქმედი ღმერთის/იესო ქრისტეს მუხლისა და მუშტის ანალოგიით წარმოიშვნენ, როგორც ის ქმნიდა სამყაროს. მსგავს ფუნქციას აფხაზურ ფოლკლორში შაშვად, ხოლო მეგრულ ფოლკლორში წმ. სოლომო იმეორებს; მჭედლობის დაფუძნება, მეგრული ფოლკლორული მასალების მიხედვით, წმ. სოლომოს მიეწერება (ბიბლიური სოლომონის ტრანსფორმაცია), რომელიც, ისევე როგორც შაშვად – 363 ხელობის დამფუძნებელი და მფარველია, მაგრამ მის მთავარ საქმიანობას მჭედლობა წარმოადგენს (ამირანაშვილი 1944: 64)¹⁷. გადმოცემით, ის თავიდან გავარვარებულ რკინას თავის მუხლზე ჭედდა საკუთარი მუშტით. მას არ შეეძლო ამ ცოდნის ადამიანებისთვის გაზიარება, ეს ფუნქცია იესო ქრისტემ იკისრა და ადამიანები „აზიარა გრდემლისა და ჩაქუჩის საიდუმლოს“ (ქობალია 1903: 92). სხვა მეგრულ გადმოცემაში ქრისტესა და სოლომოს ფუნქციები შეცვლილია და ქრისტეს მიეწერება ყველა ხელობის, მათ შორის მჭედლობის, თავდაპირველი ცოდნა, სოლომო კი გონიერი კაცია, რომელიც აკვირდება ქრისტეს საქმიანობას და შენიშნავს: „ცარიელი ხელით რომ გამოგაქვს მხურვალე რკინა და მუხლზე

¹⁶ დიდი ხუთშაბათის მაგიურობა „ამირანის ეპოსშიც“ არის გადასული და თანაც ყველა ვარიანტში უცვლელად. მჭედლების მიერ, რომელთაც მიჯაჭვული გმირის გათავისუფლების ემინიათ, სწორედ დიდ ხუთშაბათს მოქმედი უროთი მთელდება და სიმტკიცე უბრუნდება ამირანის გაცვეთილ ჯაჭვს. კითხვა ისმის ამგვარად: რატომ სძულს ამირანს ასე განსაკუთრებულად მჭედლები და რატომ ემინიათ მჭედლებს ამირანის? – რასაც, ამ სტატიაში ვერ ვუპასუხებთ.

¹⁷ ავტორი იმეორებს მოსე ჯანაშვილის ნაშრომს – *Абхазия и абхазцы*, 1894: 53.

იჭედ მუშტით, – უკეთესი არ იქნება, გაჭედო გრდემლი, კვერი, მარწუხი და გაიადვილო მუშაობა? ქრისტეს დაუჯდა გონივრული რჩევა და მოეწონა მას სოლომოს მიხედვრილობა და ჭკუა. ადგა და მთელი ხელობა მას გადააბარა. ამის შემდეგ სოლომო მეორე კაცი გახდა“ (რეხვიაშვილი 1964: 152). ჩვენი აზრით, სწორედ ეს უკანასკნელი გადმოცემა უნდა იყოს არქაული, პირვანდელი მითოსის შემნახველი, სადაც კულტურული გმირის ფუნქციით გვევლინება არა იესო ქრისტე, არამედ სოლომონ მეფე, რომელიც, ბიბლიის მიხედვით, სიბრძნეს მიიღებს მამა ღმერთისგან და ეს სიბრძნე ადამიანებთან მოაქვს. ქართულ ფოლკლორში ხშირად გვხვდება ბიბლიური სოლომონ მეფის ტრანსფორმაციები, როცა მას იესო ქრისტეს ფუნქციები მიეწერება (ინწკირველი 2017: 183-205).

ნიშანდობლივია, რომ აფხაზური ნართული ეპოსის მჭედელ აინარ-აჟის მუხლი და მარჯვენა მუშტი ასევე განასახიერებს გრდემლსა და ჩაქუჩს, ხოლო მარცხენა – მარწუხს¹⁸. მან თავის ქურაში გამოაწროთ სასრიყვა და უპირობოდ მხოლოდ სათანეი გუაშას ემსახურება. სიკვდილის წინ ის ითხოვს, რომ მისი ცოდნა ადამიანებს გადასცენ (ანთელავა 2006: 10-11). ამრიგად, სამყაროს შექმნა, როგორც მისი გამოჭედვა, უცხო არ არის ქართულ-აფხაზურ ფოლკლორში, მიუხედავად იმისა, რომ ფუნქცია თავისი ატრიბუტიკით გადანაწილებულია სხვადასხვა პერსონაჟზე.

ქურა და ცეცხლი აუცილებელია რკინის მეტალურგიაში და ეს თქმულებები, რომლებიც გავარვარებული ლითონის შესახებ მოგვითხრობენ, რკინის ხანას უკავშირდება, თუმცა აფხაზურ ფოლკლორში შემორჩენილია თქმულება პირველ მჭედელზე, საკუთარი სახელის გარეშე, რომელიც კვერის მაგივრად მუშტს ხმარობდა, გრდემლის მაგივრად – მუხლს და მხოლოდ სპილენძის ნივთებს ამზადებდა (ამირანაშვილი 1944: 65). როგორც ცნობილია, სპილენძის დამუშავება ცივი წესით ხდება და ცეცხლის მონაწილეობა მასში აუცილებელი არ არის. ბრინჯაოს დამუშავებიდან რკინის დამუშავებაზე გადასვლის პროცესი კი კარგად ჩანს კახურ გადმოცემაში, რომელიც შ. ამირანაშვილს მოჰყავს: „მჭედელს ახალი იარაღის – გრდემლისა და კვერის შემოღება ღვთისაგან აკრძალული ჰქონდა. ახალი იარაღის შემოღებამ წაართვა მჭედელს მომადლებული ნიჭი – ცეცხლისაგან უწველობა. მას უკვე აღარ შეეძლო გახურებული რკინის ცეცხლიდან გამოტანა შიშველი ხელით, მისი მუხლზე დადება და მუშტით ჭედვა“ (ამირანაშვილი 1944: 65). ჩვენ ვხედავთ, რომ კახელ მჭედელზე გადმოსულია ცეცხლისგან უწველობა, ის ღვთის რჩეულია. ტექნოლოგიის გამოგონების გამო კი მას წაერთვა მიმადლებული ნიჭი. მაგრამ ამ გადმოცემაში ეს არ არის მთავარი. მთავარი ისაა, რომ ენეოლითის ხანიდან ჯერ ბრინჯაოს და შემდეგ რკინის საუკუნეზე გადასვლასთან ერთად შეიცვალა ადამიანი, მისი ცხოვრება და ყოფა. დაიწყო სრულიად ახალი

¹⁸ აქარული მასალების მიხედვით, მჭედელთა მფარველი დაუთ ფეილამბერია, ისევე როგორც თაბასარანელთა (დადესტნურ) მითოლოგიურ გადმოცემებში პირველი მჭედელი დავით წინასწარმეტყველი („დავუდ ფეიჰამბარი“) ასევე საკუთარ მუხლსა და ხელს იყენებდა გავარვარებული რკინის დასამორჩილებლად. იხ. ანთელავა 2017: 226.

ერა კაცობრიობის ისტორიაში ახალი მსოფლმხედველობით, რამაც ახალი რელიგიური კულტი წარმოშვა თავისი მითო-რიტუალური კომპლექსით და კოსმოგონიური რწმენა-წარმოდგენებით. ამიტომ გასაკვირი აღარ უნდა იყოს, რომ რკინის საუკუნეში სამჭედლოს უკავშირდება ისეთი მნიშვნელოვანი რელიგიური დღესასწაული, როგორცაა ახალი წელი, როგორც სამყაროს განახლების, ახლად დაბადების სიმბოლო. იდიომატურ დონეზე ეს მომენტი დღესაც აქტუალურია ქართულ ენაში: „ვარსკვლავებით მოჭედილი ცა“ – რასაც ყოველი ქართველი იყენებს, როგორც მუდმივ ეპითეტს, სინამდვილეში კოსმოგონიურ რწმენა-წარმოდგენებს ასახავს, სადაც ვარსკვლავები, შესაძლოა, ზეციური მჭედლის მიერ ზეციურ გრდემლზე ზეციური უროს დარტყმით წარმოშობილ ზეციურ ნაპერწკლებს განასახიერებდეს.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, აშკარაა ქართულ-აფხაზური მითო-რიტუალური სისტემის საერთო წარმომავლობა და თანაარსებობის ისტორია საუკუნეების განმავლობაში. ისტორიის გადაწერის, ფაქტების დამახინჯებისა და უტყუარ წყაროთა შეგნებული დამალვის მრავალი მაგალითი არსებობს საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში, მაგრამ იდეოლოგიზებული პოლიტიკური ბრძოლის არცერთი ხერხი არ არის ისეთი ვერაგი, როგორც ხალხურ კულტურაში თვითნებურად ჩარევა და მისი ბუნებრივი გარემოდან მოწყვეტა სეპარატული მიზნებით. ხალხური კულტურა მეხსიერების ის ფორმაა, რომელიც სამეცნიერო სტატიებით არ იცვლება, მაგრამ დროთა განმავლობაში ის შეიძლება შეიცვალოს იდეოლოგიზებული პროპაგანდით. ფოლკლორისა და მითოლოგიის პოლიტიკური ბრძოლის ინსტრუმენტად გამოყენების არაერთი მაგალითი ახსოვს მსოფლიო ისტორიას. ბატონი არძინბა, მის სამეცნიერო კეთილსინდისიერებაზე რომ არაფერი ვთქვათ, ქართული კულტურის თანამონაწილეობის უარყოფით გეოპოლიტიკურ და ისტორიულსაფუძველსაცლის აფხაზურ კულტურას, რაც, ცხადია, საბჭოთა ნაციონალური პოლიტიკით იყო ინსპირირებული და წახალისებულიც.

გამოყენებული ლიტერატურა

- აბაკელია 1997: აბაკელია ნ., სიმბოლო და რიტუალი ქართულ კულტურაში. თბილისი, 1997.
 ამირანაშვილი 1944: ამირანაშვილი შ., ქართული ხელოვნების ისტორია, ტ. I. თბილისი, 1944.
 ანთელავა 2006: ანთელავა ნ., აფხაზური მითები, რიტუალები, სიმბოლოები. თბილისი, 2006.
 ანთელავა 2017: ანთელავა ნ., კავკასიის ხალხთა მითები და რიტუალები. თბილისი, 2017.
 გიორგიძე-ჭარაია 2011: გიორგიძე-ჭარაია პ., აფხაზეთი და აფხაზნი

- (საეთნოგრაფო მიმოხილვა), თბილისი, 2011.
- ზუხბა 1988: ზუხბა ს., აფხაზური ზეპირსიტყვიერება, თბილისი, 1988.
- ინწკირველი 2017: ინწკირველი ეთ., ბიბლიური ამბები ხალხურ ტრადიციაში. თბილისი, 2017.
- მაკალათია 1927: მაკალათია ს., ახალწელიწადი საქართველოში. თბილისი, 1927.
- მაკალათია 1941: მაკალათია ს., სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია. თბილისი, 1941.
- რეხვიაშვილი 1964: რეხვიაშვილი ნ., ქართული ხალხური მეტალურგია. თბილისი, 1964.
- სახოკია 1950: სახოკია თ., მოგზაურობანი. გურია, აჭარა, სამურზაყანო, აფხაზეთი. თბილისი, 1950.
- სიხარულიძე 2006: სიხარულიძე ე., კავკასიური მითოლოგია. თბილისი, 2006.
- ჯანაშია 1899: ჯანაშია ნ., აფხაზები (ეთნოგრაფიული მასალები), „მოამბე“, №4, II, 1-10, 1899.
- Ардзинба 1988: Ардзинба В., К истории культа железа и кузнечного ремесла (почитание кузницы у абхазов). Древний Восток: этнокультурные связи. Москва, 1988. http://apsnyteka.org/898-ardzinba_v_k_istorii_kulta_zheleza_i_kuznechnogo_remesla_pochitanie_kuznitsy_u_abhazov.html (დამოწმება 19.02.2023).
- Элиаде 2017: Элиаде М., Азиатская алхимия. Москва, 1998.
- Варданын 2012: Армяне. Кузнечное ремесло, отв. ред. Л.М. Варданын, Г.Г. Саркисян, А.Е. Тер-Саркисянц; Ин-т этнологии и антропологии им. Н.Н. Миклухо-Маклая РАН; Ин-т археологии и этнографии НАН РА, Наука. Москва, 2012. <https://www.armmuseum.ru/blacksmith-craft> (დამოწმება: 17.02.2023).
- Кобалия 1903: Кобалия И. Т., Из мифической Колхиды. СМОМПК, N32, отд. III, стр. 89-124. 1903.
- Хашба 2018: Хашба А., Семейные праздники: Традиции и современность. История, Археология и Этнография Кавказа, Т. 14, №1, стр. 79–84. 2018.
- Джанашия 1960: Джанашия Н. С., Статьи по этнографии Абхазии, Сухуми, 1960.